

هدایت‌های تشریحی و تکوینی قرآن کریم

خدای سبحان، در آیات بسیاری قرآن کریم را کتاب هدایت نامیده، ولی در این زمینه که هدایتش برای چه کسانی است، بیانات گوناگونی دارد. در برخی آیات، قرآن هادی همه مردم خوانده شده است...

خدای سبحان، در آیات بسیاری قرآن کریم را کتاب هدایت نامیده، ولی در این زمینه که هدایتش برای چه کسانی است، بیانات گوناگونی دارد. در برخی آیات، قرآن هادی همه مردم خوانده شده است؛ شهر رمضان الذي أنزل فيه القرآن هادي للناس (1) و الر کتاب أنزلناه إليك لتخرج الناس من الظلمات إلى النور (2)

آیات دیگری، قرآن را کتاب هدایت مسلمانان و مؤمنان دانسته است؛ و نزلنا عليك الكتاب تبياناً لكل شيء و هدي و رحمة و بشري للمسلمين (3) و إن هذا القرآن يقص علي بني إسرائيل أكثر الذي هم فيه يختلفون* و إله هادي و رحمة للمؤمنين. (4) در مواردی نیز آن را هدایتگر متقیان می‌شمرد؛ ألم* ذلك الكتاب لا ريب فيه هادي للمتقين (5) و هذا بيان للناس و هدي و موعظة للمتقين. (6) راز تفاوت این آیات در تعدد و چگونگی هدایت قرآن نهفته است. خدای سبحان دوگونه هدایت دارد: تشریحی و تکوینی؛ قرآن کریم نیز که تجلی خداوند است، از این دو نوع هدایت برخوردار است. هدایت تشریحی قرآن همگانی است و

هدایت تکوینی آن فقط برای مؤمنان و متقیان قرآن خورشید هدایتی است که توانایی هدایت همه بشر را دارد. از سوی دیگر، همه انسانها بر فطرت توحیدی آفریده شده‌اند؛ فأقم وجهك للدين حنيفاً فطرت الله التي فطر الناس عليها. (7) پس شایستگی هدایت شدن به وسیله قرآن را دارند. زیرا قرآن حکیم نوری است که هدفش بیرون کردن همه مردم از ظلمت‌هاست؛ یا أيها الناس قد جائكم برهان من ربكم و أنزلنا إليكم نوراً مبيناً. (8)

این هدایت عام همان هدایت تشریحی، راهنمایی علمی و ارائه طریق است و پس از تحقق هدایت تشریحی، اختیار با خود مردم است که این هدایت را بپذیرند و این نور را ببینند یا نه؛ إنا هدیناه السبيل إما شاکراً و إما کفوراً. (9) هدایت تشریحی هدایتی علمی است و در عمل و رفتار تخلف‌پذیر است؛ و أمّا ثمود فهديناهم فاستحبوا العمي علي الهدى؛ (10) قوم ثمود را هدایت کردیم (به هدایت تشریحی) ولی آنها کوری و ضلالت را بر نور و هدایت تشریحی ترجیح دادند.

اگر کسی فطرت توحیدی خود را به سبب گناه، ضعیف و ناتوان نکرده باشد، هدایت تشریحی قرآن را می‌پذیرد و در این صورت، هدایت تکوینی که پاداشی الهی است، نصیب او می‌گردد؛ و من يؤمن بالله يهد قلبه. (11) هر که به خداوند ایمان بیاورد، خدا نیز او را هدایت تکوینی و عملی می‌کند و اگر هدایت تشریحی خدا را کاملاً پذیرفت، بر هدایتش می‌افزاید؛ و الذين اهتدوا زادهم هدي و آتاهم تقواهم. (12) درباره اصحاب کهف می‌فرماید: إثم فتية آمنوا بربهم و زدناهم

هدی. (13) هدایت خاص تکوینی، با توفیق الهی همراه است و انجام فضایل و کارهای خیر را برای انسان آسان می‌سازد، نه تنها او در این راه رنج نمی‌کشد، بلکه لذت هم می‌برد؛ فأما من أعطي و اتقي* و صدق بالحسني* فسنيستره ليسري. (14) در این هنگام، انسان در جهاد اکبر و مجاهده درونی و در جهاد اصغر و جبهه بیرونی موفق و پیروز است و سنگرهای دشمن درون و بیرون را با توفیقات الهی یکی پس از دیگری فتح می‌کند.

بخشش و اهدای هدایت خاص به اراده و مشیت خداست، مشیته که براساس حکمت الهی سامان یافته، هیچ وسیله‌ای آن را عوض نمی‌کند؛ «؛ یا من لا تبدل حکمته الوسائل؛ (raquo) اگر کسی به ره‌آورد تشریحی قرآن ایمان آورد و پا بر هوس خود بگذارد و در این راه کمی مقاومت کند، خداوند او را برمی‌گزیند و هدایت پاداشی خود را نصیب او می‌گرداند؛ الله يجتبي إليه من يشاء. (16) کسی که فطرت خود را سرکوب و خاموش نکرده باشد، در پیشگاه هدایت قرآن حکیم سر فروتنی فرود می‌آورد و پس از آن، انس و الفتی میان او و قرآن پدید می‌آید و آیات نورانی آن در دل و جاننش می‌نشیند و او را به سوی لقاء الله پرواز می‌دهد.

معارف قرآن درجات گوناگونی دارد و هر که انیس و همراه قرآن شود، در میان راه از معارف متوسط آن بهره می‌گیرد، سپس در پایان به درجات بالاتر آن راه می‌یابد و به همین جهت در جهان دیگر نیز به او گفته می‌شود: بخوان و بالا برو؛ «؛ ارق؛ (17²؛ raquo) خواندن و بالا رفتن در آن جهان، ظهور انس و عروج متدرج وی در دنیا است که همگی در سایه قرآن، یعنی تجلیگاه بزرگ ذات اقدس الهی است.

1 - سوره ابراهیم، آیه 1.

2. سوره نحل، آیه 89.

3. سوره نمل، آیات 77 - 76.

4. سوره بقره، آیات 2 1.

5. سوره آل عمران، آیه 138.

6. سوره روم، آیه 30.

7. سوره نساء، آيه 174.
 8. سوره نساء، آيه 174.
 9. سوره انسان، آيه 3.
 10. سوره فصلت، آيه 17.
 11. سوره تغابن، آيه 11.
 12. سوره محمدصلي الله عليه و آله و سلم، آيه 17.
 13. سوره كهف، آيه 13.
 14. سوره ليل، آيات 7 - 5.
 15. صحيفه سجاده، دعائي 13.
 16. سوره شوري، آيه 13.
 17. كافي، ج 2، ص 606.
- هدايت در قرآن، ص 164-167.